

Soğuk Savaş Döneminin Başında Türk-Amerikan Yakınlaşması ve bir JAMMAT Görevlisinin Anılarında Ankara*

Turkish-American Convergence at the Beginning of the Cold War Period and Ankara in the Memoirs of a JAMMAT Officer

Selma Göktürk Çetinkaya¹

*Hazırlanan makale, 25-27 Nisan 2018 tarihleri arasında Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenen Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatırat Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan "Bir Amerikalı Kadının Gözünden 1950 Türkiye'si" başlıklı tebliğin genişletilmiş halidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Selma Göktürk Çetinkaya (Dr. Öğretim Üyesi),
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, Bilecik, Türkiye
E-posta: selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6828-1679

Başvuru/Submitted: 17.03.2020

Kabul/Accepted: 16.08.2020

Atıf/Citation: Gokturk Cetinkaya, Selma. "Soğuk Savaş Döneminin Başında Türk-Amerikan Yakınlaşması ve bir JAMMAT Görevlisinin Anılarında Ankara.", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 2 (2020): 185-202. <https://doi.org/10.26650/jes.2020.013>

öz

Türkiye'ye yapılan askeri yardımları koordine etmek için 1947'de kurulan Türkiye'ye Yardım İçin Müşterek Amerikan Askeri Elçiliği (JAMMAT), Soğuk Savaşın başlarında ABD askeri tarafından üstlenilmiş modernleştirme programıdır. ABD'nin bu girişimle ilgili esas niyeti Soğuk Savaş Dönemi'nin ortaya çıkardığı SSCB'nin müdahaleci devlet politikasını önlemektir. Hazırlanan çalışmada, JAMMAT'ta görevli Elizabeth McNeill-Leicester'in Ankara'da geçirdiği bir yılını kaleme aldığı "Memories of 1950 in Ankara, Turkey" isimli kitabı merkez alarak değerlendirme yapılacaktır. Kariyerini ABD Dış Servisinde yapan Elizabeth McNeill, işgal altındaki Japonya'daki Ordu Sivil Bölümü'nde (DAC) görev almış, daha sonra Ankara'ya gönderilmiştir. Ankara'nın ardından Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nda (CIA) görevlendirilen Mc Neill, İran, Pakistan, Hindistan, Senegal ve Kolombiya'da çalışmıştır. Senegal ve Kolombiya'daki hizmetlerinin arasında Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız Medeniyeti okumuştur. 1949'un sonunda Ankara'ya gelen McNeill, 1950'nin sonuna kadar Ankara'da kalmıştır. Bu süre zarfında yazar Türkiye'yi, Ankara'yı ve halkı eleştiren bir tutum sergilemiştir. Her fırsatta, ABD'nin Türkiye'ye birçok açıdan yardım ettiğini ve bu nedenle Türkiye'nin Amerikalılara minnettar olması gerektiğini vurgulayan JAMMAT görevlisi Ankara'da kaldığı süre boyunca gözlemlerini ayrıntılı olarak yazmıştır. 2009'da basılan ve halen Türkçeye çevrilmemiş olan kitap, Amerikalı bir kadının gözünden 1950 Ankara'sını görmemizi sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, ABD, Ankara, JAMMAT, Soğuk Savaş

ABSTRACT

The Joint American Military Mission to Aid Turkey (JAMMAT), established in 1947 for a task to coordinate the military aids to Turkey was a modernization program undertaken by the United States at the beginning of the Cold War. The main object of the United States was to prevent a new interventionist government (USSR) as a result of a formation taken place due to the Cold War. This study aims to evaluate the book titled "Memories of 1950 in Ankara, Turkey" written by Elizabeth McNeill-Leicester, who was commissioned in JAMMAT in 1950

and spent one year in Ankara. Elizabeth McNeill made her career in the U.S. Foreign Service. McNeill served in the Department of Army Civilian (DAC) in Occupied Japan. She was then sent to Ankara. After Ankara, she served in the Central Intelligence Agency (CIA). Among her services in Senegal and Colombia she studied French Civilization at the Sorbonne University. McNeill arrived in Ankara at the end of 1949 and remained in Ankara until the end of 1950. During this time, the author has taken an attitude criticizing Ankara and the public. She, at every opportunity, has said that the United States helped many aspects of Turkey. Therefore, it was stressed that Turkey should be grateful to the Americans. This JAMMAT officer wrote down her observations in detail during her stay in Ankara. This book, published in 2009 and not yet translated into Turkish, helps us to see the Ankara of 1950's from the point of view of a woman.

Keywords: Turkey, USA, Ankara, JAMMAT, 1950

EXTENDED ABSTRACT

The Joint American Military Mission to Aid Turkey (JAMMAT), established in March of 1947 for a task to coordinate the military aids to Turkey was a modernization program undertaken by the United States at the beginning of the Cold War. The main objective of the United States was to prevent a new interventionist government (USSR) as a result of a formation taken place due to the Cold War. So, the USA apparently garnered Turkey among countries that were open to the Soviet threat and strengthened its own policy in this way. This study aims to evaluate the book titled "Memories of 1950 in Ankara, Turkey" written by Elizabeth McNeill-Leicester, who was commissioned in JAMMAT in 1950 and spent one year in Ankara. This book published in 2009 and not yet translated into Turkish helps us to witness 1950's Ankara from the viewpoint of a woman. Elizabeth McNeill made her career in the U.S. Foreign Service. McNeill served in the Department of Army Civilian (DAC) in Occupied Japan and in the Public Relations department in the Military Mission for aid to Turkey in Ankara. During the rest of her career she served in the Central Intelligence Agency (CIA) and was posted to the American Embassy in Iran, Pakistan, India, Senegal, Colombia and Iran again. Between her services in Senegal and Colombia she studied French Civilization at the University of Sorbonne.

Elizabeth McNeill, the author of the book, came to Ankara in 1949. McNeill remained in Ankara until the end of 1950. During this time, the writer criticized Turkey, Ankara and the public heavily. At every opportunity, Elizabeth McNeill emphasized that the USA helped Turkey in many ways and therefore Turkey should be grateful to the Americans. During her time in Ankara as a JAMMAT officer, she wrote her observations in detail, which gives us tips about Ankara in the year of 1950. McNeill described Ankara using words such as "bleak, barren, grey, colourless, desert".

The excess of concrete buildings and the lack of green made the author unhappy, but she did not hide that she was influenced by Turkish food. In this book, we see that there are hygienic problems in Ankara and that women have problems eating alone. Elizabeth McNeill, who also provided us with information about hotels and restaurants in Ankara, also explained

the hotel she stayed in and the house she moved to after the hotel. Fees paid at the hotel, hire purchase given for the home, and information about payments made for the street food show us the economic situation of Turkey in 1950. In addition, comments on the USA's economic aid, reflection of United States of America-Soviet Union relations on US officials, and analyses of the Korean War can be seen in the book. It is no surprise to see that American interests are fully respected in these analyses. On the other hand Elizabeth McNeill's book is so important in terms of social historiography and allowing us to see the situation in Turkey in the 1950s. Especially the social and economic evaluation of the capital Ankara should be seen as valuable.

Apart from this, the comments made about the Turkish soldier draw attention. Considering that JAMMAT, which she was mainly in charge of, is also a military structure, the analysis on this issue should be considered important. In fact, we see that the Turks were also grateful for their help. It is also mentioned that these aids are related to the Turkish military to make it a modern war force. It was also mentioned that the Turkish soldier approached them with suspicion. This situation is explained by McNeill saying that the Turks do not appreciate the value of the things the Americans did. As it can be seen, the comments made in the memoirs are remarkably negative, whatever the subject is. Due to all her negative thoughts she expressed that she was really upset while leaving Ankara at the end of her book. Considering all these criticisms, the book has to be evaluated comprehensively and despite these negative thoughts, it should be approached academically and from a historical point of view. As mentioned in the book, the following statement of Atatürk should be a guide here:

“Remain yourselves, but learn how to take from the West what is indispensable to an evolved people. Admit science and new ideas into your lives. If you don't they will devour you.”

It should be noted that in this article other sources providing information about the period regarding the evaluation of the memoirs, including Atatürk's lines, were also examined. As a matter of fact, memoirs and periodicals and official publications, apart from the survey works, also guided the preparation of this article.

Giriş

Diplomatik ilişkilerin karşılıklı olarak yahut tek taraflı bir biçimde zaman zaman farklılıklar arz etmesi olağan bir durumdur ve tarihi süreçte de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Özellikle etkisi büyük hadiselerin ardından yaşanan uluslararası münasebetlerdeki değişikliklerin ülkeleri ve bu ülkelerin vatandaşlarını etkilediği muhakkaktır. Bununla beraber bireysel manada da bilhassa diplomatik yahut askeri sahada görev sahibi olanları tesiri altında bıraktığı malumdur. Nitekim böylesi gelişmeler hariciye ya da ordu mensuplarının görev yeri değişikliğine neden olabilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'ye İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında pek çok Amerikalı görevlendirilmiştir. Öte yandan savaş sonrasında Türkiye'yi yanında tutarak bölgesel ve dolayısıyla global gücü elinde tutmaya çalışan Amerika'nın Türkiye'ye mahsus teşebbüsleri sonucu ortaya çıkan yapılanmada yer alacak olanlar da bu süreçte görevli olarak Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu minval üzere İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen ABD ile ilişkiler, Türkiye'de Amerikalı görevlilerin sayısında artışa neden olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki diplomasi trafiği içinde pek çok Amerikalı kendisini Türkiye'de bulmuştur.

Bu çalışma, Soğuk Savaş Döneminde gelen Amerikalı görevlilerin Türkiye ile ilgili izlenimini görebilmek amacıyla örnek teşkil edeceği düşünülerek hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden yaklaşık beş sene sonra, Türk siyasetinin oldukça hareketlendiği yıllarda Türkiye dışarıdan ya da içerideki bir yabancıdan gözünden nasıl görünmektedir sorusuna makale içinde cevap bulunabilecektir. Makale ayrıca 1950'de başkent Ankara'nın nasıl görüldüğüne dair sorulara da yanıt vermektedir. Bu yanıtlar ile günümüzle bir kıyaslama yapıldığında kat edilen mesafenin büyüklüğü de görülecektir. Çalışmada ele alınan hatıratın geçtiği yıl olan 1950'de, Türkiye'de çok partili hayat ivme kazanmış ve ilk kez iktidar değişikliğine gidilmiştir. Okuma esnasında, SSCB'nin tehditlerinin ve ABD kanadında yer almanın dolaylı neticesi olan DP'nin, iktidara geldiğinde nasıl bir başkent devraldığına dair sorulara da cevap bulunabilecektir.

Bunun yanı sıra makalenin sosyal, kültürel, ekonomik, askeri alanlarda Türkiye'ye doğrultulan bakışların bulunabileceği bir hatıratın temelinde hazırlandığı belirtilmelidir ki, bu bakışların negatifliği hatıratta fazlasıyla hissedilmektedir. Önyargılı bir duruşa sahip Amerikalı görevlinin izlenimlerindeki hissiyatı, bu gerçeklikle değerlendirmek yerinde olacaktır. Öte yandan, döneme dair pek çok bilginin de öğrenileceği de göz ardı edilmemelidir.

1. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD Yakınlaşması Bağlamında JAMMAT

İkinci Dünya Savaşı'nın son senesi itibarıyla diplomatik ilişkilerini Batı ekseninde şekillendirmeye başlayan Türkiye, Soğuk Savaş Dönemi içinde ABD-SSCB kutuplaşmasında Amerikan yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu durumu Türkiye'nin Sovyet Rusya tehlikesine karşı izlediği bir politika olarak göstermek doğru olmakla birlikte oldukça eksiktir. Almanya'nın Rusya'yı istilasından önce Almanlarla ittifaklık imzalaması, Alman ordusu Volga'ya doğru

ilerlerken Türk askerinin Doğu Anadolu'ya kaydırılması, Rusya'ya yardım götüren gemilerin Boğazlardan geçmesine izin verilmemesi ve savaş sürerken Almanya ile ticareti devam ettirip büyük çapta stratejik hammadde satması şeklinde Türkiye'ye yöneltilen suçlamalar Sovyetler ile aramızın açılmasında elbette mühim rol oynamıştır¹. Duyduğu güveni yitirdiği gerekçesiyle Türkiye'ye nota vererek toprak bütünlüğünü tehdit eden Sovyet Rusya, aslında savaşın iki süper gücünden birisi olarak artmış özgüveni ile ABD'ye kafa tutmak ve komünizmi yaymak maksatlı yeni politikalar geliştirmiştir. Sovyet Rusya'nın bu tutumuna karşı Türkiye'nin yapabileceği tek şey diğer süper güce yaklaşmak olmuş ve Amerika eksenli yeni dış politika ile iç siyasetini şekillendirmiştir.

Türkiye'nin geçirdiği bu travmatik değişim, Amerika'nın kendisine gereksinimi olduğunu fark etmesine mani olmuştur. Soğuk Savaş'ın en sıcak yaşandığı bölgelerin ortasında yer alan Türkiye'yi kendi tarafında tutarak komünizmin daha fazla yayılma göstermesini engellemek isteyen ABD; Orta Doğu'yu ve Akdeniz'i Rusya'nın yayılma sahası olmaktan uzak tutabilmek adına Türkiye'yi bölgedeki üssü haline getirmeyi amaçlamıştır. Gelişmekte olan ve savaş ekonomisinden hala çıkamamış Türkiye'nin parasal problemlerine “yardım” elini uzatması, bu amaca ulaşmakta büyük rol oynamıştır. Kısaca Türkiye-ABD yakınlaşması sadece Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda yaşanmamış; Komünist Blok tehdidinin Avrupa'nın doğusundan sonra Akdeniz'de de kendisini göstermesinden duyduğu endişe ile ABD'nin de bizzat arzuladığı bir diplomatik gelişme olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin Türkiye ile birlikte Yunanistan'ı da içeren yeni yaklaşımı doğrultusunda, Truman Doktrini gündeme gelmiştir².

12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman'ın Beyaz Saray'daki söylevinde kongreden “yeniden yapılanma” görevlerini gerçekleştirmek adına ve mali kaynakların kontrol edilmesi için Amerikan sivil ve askeri personelinin Türkiye ile Yunanistan'a gönderilmesini istediğini görmekteyiz. Ayrıca Truman'ın belirttiği üzere, gönderilecek Amerikan personeli, seçilen Türk ve Yunan personelinin eğitimiyle de ilgilenecektir³. Kongrenin 22 Mayıs 1947'de onayladığı Truman Doktrinini “komünist saldırganlık tehdidi altındaki özgür dünya ülkelerine yardım ilkesi” olarak kabul eden ABD, bu gelişimi dış politikasındaki tarihi değişiklik olarak kabul etmiştir. Bu noktada Truman'ın dediği üzere “doğrudan veya dolaylı saldırganlığın barışı tehdit ettiği her yerde ABD'nin güvenliği söz konusudur”. Nitekim yapılan yardımın esasının da Türk ordusunu modernleştirmeye ve eğitmeye yönelik olduğu belirtilmelidir⁴.

1 Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitaplığı, 2000), 3: 114.

2 Konuyla ilgili olarak bkz. S. H. Truman, *Hatıralarım*, çev. Cihad Baban, Semih Tuğrul (Ankara: Ulusal Basımevi, 1968). Oral Sander, “Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34/ 1 (1979), 63-86.

3 “Recommend for Assistance to Greece and Turkey” (Address of the President of the United States Delivered Before a Joint Session of the Senate and the House of Representatives, Recommending Assistance to Greece and Turkey), House of Representatives, 80th Congress 1st Session, Document No. 171, 5.

4 Joseph C. Satterthwaite, “The Truman Doctrine: Turkey”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, in America and the Middle East, 401, (Sage Publications Inc. May 1972), 74-80.

Böylece ABD, kendi güvenliği için Türkiye'nin askeri modernizasyonunu üstlenerek SSCB karşısında tutunabilecek bir Türkiye ile Akdeniz'de komünizm tehlikesini önleyebilmeyi hedeflemiştir.

ABD, bu hedef kapsamında Türkiye'nin ihtiyaçlarını belirlemek için gönderdiği teftiş heyetinden bir rapor istemiş ve 1947'nin Mayıs ayından 12 Temmuz'a kadar ülkeyi gezen heyetin hazırladığı bu raporda Türk ordusunun “yetersizliği ve az gelişmişliği” belirtilmiştir. Teftiş Heyetine göre “yetersiz ve modası geçmiş askeri ekipmana sahip” Türk Silahlı Kuvvetleri'ni modern silah ve teçhizatla eğitmek gerekmektedir. Bu gerekçe ile ABD temelinde askeri bir modernizasyon programı olarak değerlendirilmesi gereken ve kısa adı JAMMAT olan “Türkiye'ye Yardım İçin Ortak Amerikan Askeri Elçiliği” (Joint American Military Mission for Aid to Turkey) oluşumuna gidilmiştir. Oluşumun adı başlangıçta Türkiye'ye Yardım İçin Yardım Elçiliği'dir.⁵ “AMAT” (American Mission for Aid to Turkey) kısa adıyla Mayıs 1947'de teftiş heyetinin Ankara'ya gelmesinin ardından başlayan askeri yardım süreci, temmuz ayında imzalanan anlaşmayla ABD'nin AMAT'ı kurmasını beraberinde getirmiştir.⁶

JAMMAT, Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarına hizmet etmek ile birlikte ABD'nin stratejik tasarımları için ortaya konmuştur. Bu yapılanma içinde, dört ana grup teşkil edilmiştir. Bunlar kara grubu olan TUSAG (Turkey United States Army Group), hava grubu durumundaki TUSAFG (Turkey United States Air Force Group), donanma grubu TUSNG (Turkey United States Navy Group) ile yol grubu PRAG (Public Road Administration Group) şeklinde vücut bulmuştur. 1950'de beşinci grup olarak TUSEG (Turkey United States Engineers' Group) adıyla mühendislik grubu eklenmiştir⁷. 1948'in Ocak ayı itibariyle Türkiye'ye Amerikan personel gönderimi başlamış; 53'ü ordu heyeti, 19'u havacılık heyeti, 16'sı donanma heyeti ve 20'si de yollar heyeti (demiryolu, karayolu, liman ağzları) olmak üzere toplam 108 elçilik görevlisi Ankara'ya gelmiştir⁸. Resmîyette 1949'da JAMMAT adına bürünen bu Amerikan oluşumunun başına General Horace Logan McBride getirilmiştir⁹. Çalışmalar 1948 itibariyle

5 JAMMAT'ın adı 1958'de de JUSMMAT olarak değişikliğe uğramıştır. Bkz. Barış Celep, *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (Jammat) Ve Türkiye'deki Faaliyetleri*, (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 11.

6 Steven L. Rearden, *History of the Office of the Secretary of Defense, the Formative Years 1947-1950*, (Washington: U.S. Government Printing Office, 1984): 164.

7 Celep, 39, 43.

8 Howard Adelbert Munson, *The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954*, (PhD dissertation, Washington State University Department of History, May 2012), 70-74.

9 Horace Logan McBride, 1947-1950 arasında Türkiye'de görev yapmıştır. Ağustos 1947'de American Mission for Aid to Turkey (AMAT)'in başına Silahlı Kuvvetler Grubu koordinatörü olarak getirilen ABD Ordusu Grup Başkanı McBride, Ekim 1949'da ise JAMMAT'ın başkanlığına resmen atanmıştır. Bkz. Rearden, *History of the Office of the Secretary of Defense, The Formative Years 1947-1950*, 164. Mesut Uyar ve Serhat Güvenc, “One Battle and Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunu-ri in November 1950”, *The Journal of Military History*, 80, (October 2016): 1123.

başlasa da, 1950’de Amerikan askeri heyetinin Türkiye ziyaretinin¹⁰ ardından JAMMAT daha yoğun faaliyet içine girmiştir¹¹. Bu yoğun faaliyet içinde görev alan Amerikan personelinin Türkiye ve Türkler hakkındaki görüşlerini öğrenebilmemiz maksatlı hazırlanan bu çalışmada, 1950 senesini Ankara’da JAMMAT bünyesinde geçiren Elizabeth McNeill-Leicester’in 2009’da yayınladığı “Memories of 1950 in Ankara, Turkey” adlı hatıratı¹² ele alınmıştır.

Elizabeth McNeill-Leicester, 1950 senesinden önce İşgal Japonya’sında Askeri Sivil Bölümü’nde (DAC) görev almış; Ankara’dan sonra ise Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nda (CIA) çalışmış ve İran, Pakistan, Hindistan, Senegal ile Kolombiya Amerikan elçiliklerinde bulunmuştur. Sadece askeri eğitim yahut yardım maksadı taşımadığı anlaşılan JAMMAT’ın kadın görevlisi olan Elizabeth McNeill-Leicester, Türkiye’de “*Amerikan kolonisinin kurallarına uygun*” olarak hareket edeceğini belirtmiş; hatıratında JAMMAT için ilk yorumu ise “*isminin gizli kalması özgürlüğünün biteceği yer*” (herkes için geçerli değildir, McNeill’in gerçek kimliğini bilen kişi sayısı çok azdır) olmuştur¹³. Kimliği hakkında JAMMAT binası dışında bilgi vermeyen McNeill’in şefi Alex Oleanski’nin gözünden Türkiye ve ABD ile JAMMAT şöyle gözlemlenmektedir:

“...Türkiye, kültür açısından susuzluğunuzu gidermeye yetmeyecek. Onun tarihi dolu ama dil engeli yerel halkla tanışmayı zorlaştırıyor ve Türk kadınlarının dini kısıtlamaları, özellikle yalnız yaşayan bir Amerikalı kadını zorluyor. Yolların eksikliği ile neredeyse seyahat etmek imkânsız. Türkiye hala gelişmemiş bir ülke. Ama biz bizim için buradayız. Yolları inşa etmek, onların taşımacılığını geliştirmek, onlara silahlar vermek ve Sovyetlerden kendilerini korumaları için onların askeri güçlerini eğitmek. Bizim en büyük projelerimizden biri onlara cipler sunmak ve sürüş için onları eğitmek. Bunlar bizim işimiz için bize getiriler. Halkla İlişkiler için teşviklerimiz arasında Türklerin şüphelerini gidermek zorundayız. Biz neden buradayız? Elbette sen ve ben biliyoruz ki Komünizm korkumuz dolayısıyla müttetiklerle

10 Amerikan Savaş Bakanı Kenneth Royall ile 1948’deki ziyaretinden sonra ikinci kez Türkiye’ye gelen Amerikan Genelkurmay Başkanı Orgeneral J. Lawton Collins ve maiyetindeki heyet (üç albay, iki yüzbaşı, bir yüzbaşı ve bir stenograf) 26 Mart 1950’de ilk olarak Amerikan Büyükelçiliğine gitmiştir. Ardından Amerika’nın Ankara Büyükelçisi George Wadsworth, Türkiye’deki Amerikan Heyeti Başkanı General McBride ile Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır’ı ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’u ziyaret etmiş, son olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmek için Çankaya’ya geçmiştir. 27 Mart’ta ise Muhabere Okulu ziyaret edilmiş ve Hipodromda iki zirhli tugaydan oluşan askeri birlikler teftiş edilmiştir. Gülhane Askeri Tatbikat Okulu yanındaki Amerikan Dispanserini gezen Collins, sonrasında Türkiye’den ayrılarak önce İran’a, ardından Suudi Arabistan’daki Amerikan üssüne ve Kahire’ye geçmiştir. Bkz. *Ayin Tarihi*, Mart 1950. “Amerika Kurmay Başkanı Ankara’da”, *Zafer*, 27 Mart 1950, 1-6. “Amerikan Kurmay Başkanı Ankara’da”, *Akşam*, 27 Mart 1950, 2. “Gl. Collins Askeri Birlikleri Teftiş Etti”, *Akşam*, 28 Mart 1950, 2. “Türkiye Bir Harpte Yalnız Kalmaz”, *Zafer*, 28 Mart 1950, 2. “Amerikan Kara Orduları Başkanının Demeci”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1950, 1-3. Bu ziyaretten 13 gün önce Türkiye ile ABD arasında 27 Aralık 1949’da George Wadsworth ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur’un imzaladığı, temin edilen paraların kullanılmasına dair anlaşma TBMM’de onaylanmış ve Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, C. XXV, Cilt, 63. Birleşim, 13 Mart 1950, s. 322. *Resmi Gazete*, Sayı: 7460, Kanun No: 5596, 18 Mart 1950, s. 18116-18117.

11 Ömer Aslan, *U.S. Involvement in Military Coups D’état in Turkey and Pakistan During the Cold War: Between Conspiracy and Reality*, (Doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2016), 9.

12 Elizabeth McNeill-Leicester, *Memories of 1950 in Ankara, Turkey*, (USA: Xlibris, 2009).

13 McNeill-Leicester, 28.

Sovyetler Birliği etrafını çevreliyoruz. Ama biz Türklere ülkelerini geliştirmelerine ve kendilerini savunabilmelerine yardım etmek istediğimizi anlattık, bu da tabii ki doğru..."¹⁴

Elizabeth McNeill'in Ankara'daki görevi Oleanski'ye günlük hazırlayacağı bültenlerle yardımcı olmaktır. Fotoğrafları yapıştırmak, makaleleri ve alt yazıları daktilo edip onları kurye ile gazetelere göndermek, Türkiye'deki haber ajanslarından Amerikalılarla ilgili bilgileri seçerek hem askeri hem sivil ve günlük bir belleten yazmaktır. Görevini severek yaptığını ifade eden McNeill, özellikle yerel basını keyifle okuduğunu, Türk Hükümeti ile ilişkiler ve basın mensuplarının Amerikalılar hakkında ne hissettiği hakkında çok şey öğrendiğini ifade etmiştir. McNeill, Türk basınından okuduğu ve etkisinde kaldığı bir köşe yazısını da kitabına şu şekilde aktarmıştır:

*"...Ülkemizin kaderi bizim kontrolümüz dışında. Ankara'da iki misyon var... Biri General McBride'in savunma sorunlarımıza dikkat etmesi ve Bay Dorr'a göre bütçeden karayolu sorunlarına kadar her şeyi halletmesi. Politikamızın kaderi Washington'da hazırlandı; Cumhurbaşkanı Truman, her üç ayda bir, Türkiye'nin, ABD'nin altında bir mütevellyimşi gibi, iç meseleleri kasten tartışıyor..."*¹⁵ Amerikalıların "Türklerin oldukça milliyetçi" olduğunu ve "yabancıların müdahalesine son vermek" istediklerinin farkında bulunduğunu bildiklerini öğrendiğimiz hatıratın yazarı olan McNeill, 1949'un Ekim ayında Ankara'ya ulaşmıştır.

2. Elizabeth McNeill-Leicester'in Ankara Günleri

20 Ekim 1949 yılında Massachusetts'teki Westover Askeri Hava Üssü'nden ayrılarak bir haftalık Frankfurt molasından sonra, orduda "lüks görev"¹⁶ olarak bilinen Askeri Hava Ulaştırma Hizmet Heyetine katılmak için Türkiye'ye gelen Elizabeth McNeill-Leicester¹⁷, devlet hizmetine İkinci Dünya Savaşı sürecinde girmiştir. Savaş boyunca Japonya ile Almanya'nın kodlarını kıran Virginia Arlington Hall'deki¹⁸ Muhabere İstihbaratı Ajansı için çalışmış, savaşın ardından İşgal Japonya'sında görev alarak Tokyo'da bulunmuştur. İki yıllık görev süresinin ardından Kuzey Carolina'ya dönen McNeill, subay olan nişanlısı Japonya'dan gelinceye kadar bir seneliğine gönüllü olarak JAMMAT bünyesine dâhil olarak Ankara'ya gelmiştir. Bu bölümde alt başlıklar altında JAMMAT görevlisi bir Amerikalı kadının Ankara ve Türkler ile ilgili his ve fikirleri değerlendirilmiştir.

14 McNeill Leicester, 39-40.

15 McNeill Leicester, 226.

16 McNeill Leicester, 9.

17 Yazarın Türkiye'de bulunduğu dönemde soyadı McNeill'dir. Çalışmada bu soyadı ile anılacaktır.

18 Arlington Salonu, 1927'de ABD'nin Virginia eyaletindeki Arlington şehrinde özel bir orta öğretim sonrası kadın eğitim kurumu olarak kurulmuştur. 1940'da kar amacı gütmeyen bir kurum haline gelmiş, 1941'de Arlington Hall Kadın Koleji adı altında faaliyet göstermiştir. Haziran 1942'de Savaş Yetkileri Yasası hükümleri uyarınca Birleşik Devletler Ordusu tarafından devralınarak ABD Ordu İşaretleri İstihbarat Servisi'ne devredilmiştir. Arlington Hall'daki şifreleyiciler, Japon kodlarını kırma odaklı çalışmaktaydı. Arlington Salonu, ABD Ordusu, Ulusal Güvenlik Ajansı, Savunma İstihbarat Teşkilatı, Dışişleri Bakanlığı ve ABD Sahil Güvenliğinin bir tesis olarak halen askeri ve hükümet kullanımındadır. "Arlington Hall", World War II Database, erişim 25 Şubat 2018, https://ww2db.com/facility/Arlington_Hall/

2.1. Elizabeth McNeill'in Ankara'ya Dair İlk İzlenimleri

JAMMAT personeli Elizabeth McNeill'in kitabının geneline baktığımızda Ankara ile ilgili olumlu düşüncesinin çok fazla olmadığını söylemek gerekir. Daha uçaktan iner inmez Ankara ile ilgili negatif duygulara kapılmış ve Ankara'yı ilk gördüğü zaman bu "kasvetli ve kıraç"¹⁹ şehirde bir seneyi nasıl geçireceğinin endişesini yaşamıştır. Hatıratındaki anlatımları, McNeill'in Ankara'ya önyargılı yaklaştığını göstermektedir. Nitekim bu hissiyatını kitabın son bölümünde şöyle itiraf etmiştir:

"...Duygusal ıstırapımla takıntılıyken (nişanlısından ayrı olma sebebiyle) etrafımdaki her şeye karşı kördüm. Türkiye'de olmaktan dolayı kızgındım ve sinirimi iletişim kurduğum kişilerden çıkardım. Türk halkının sadece kusurlarını gördüğüm için, onları ve kültürlerini anlamada kendimi sınırladığım için kızgınım. Kendimi geri çektim ve insanlarla tanışmak istemedim...1949-1950'de Ankara'da yaşamak ufku genişletti. Dünyayı ve bu dünyayı keşfetmeye devam etme olasılıklarını daha büyük bir şekilde kazandım..."²⁰

Türkiye'den ayrılırken bu hislere sahip olan Elizabeth McNeill'in Ankara'yla ilgili ilk izlenimleri ise şu şekildedir:

"...Anadolu Platosunun üzerinde yükselen başkent Ankara'da görünürde her şey gri ve kasvetliydi... Her yöne yayılan çöl, uzak dağ sıraları, hatta gökyüzü, tozlu yolda aşırı yüklü eşeklerin arkasındaki insanlar, renksiz bir panoramaya harmanlanmıştı. Ama düz manzara üstünde yükselen küçük bir şehir olan Ankara'ya vardığımızda Atatürk Bulvarı²¹ adındaki ana caddeyi çevreleyen altın akça ağaçlar, gri renkli şehrin monotonluğunu kırıyordu. Türkiye'nin kurtarıcısı Atatürk'ün atın üstünde olduğu yüksek bir heykeli, ona karşı sorumluluğu olan dikkörtgen beton binalardan daha az kutsal değildi..."²²

McNeill, hatıratının başından sonuna kadar Ankara'nın beton binalarına ve bu yapıların şehri kasvetli bir hale sokmasına oldukça fazla değinmiştir. Yeşilin azlığının ve şehrin kıraçlığının yazarın üzerinde bıraktığı olumsuz etki kitapta öne çıkmaktadır.²³ Amerikalı kadın görevli

19 McNeill Leicester, 24.

20 McNeill Leicester, 262.

21 Atatürk Bulvarı, Ulus-Sıhhiye-Kızılay-Kuğulu Park-Çankaya Köşkü'nü içermektedir. 1950-1970 arasında Atatürk Bulvarı'nda Gençlik Parkı, Zafer parkları, Kızılay Bahçesi, Güvenpark, Kuğulu Park, Çankaya Çay Bahçesi, Opera Binası, Küçük Tiyatro, Radyo Evi, Yıldız, Sus, Park, Sümer, Ulus, Ankara ve Büyük Sinemaları, Tarhan, Kültür, Bilgi ve Turan Kitabevleri, Karpiç, İmren, Lezzet, Zevk, Smyrna, Yıldız, Gümüş Keçce Lokantaları, Goralı Sandviççisi, İstanbul Pastanesi, Restoran Cevat, Özen, Tuğra, Kutlu, Büyük, Flamingo, Sergen, Meram ve Milka Pastaneleri, Maksim, Karpiç, Yeni Tabarin adlı eğlence mekanları, Bkz. Selda Gülcan Ünal, "Kentsel Kamusal Mekanların Dönüşümü: Ankara Atatürk Bulvarı", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı I*, (2015): 295-298.

22 McNeill Leicester, 25-26.

23 Oysaki Cüneyt Arcayürek'in "Bir Zamanlar Ankara" kitabında da aktardığı üzere Ankara'dan başkent yaratılmaya çalışıldığı dönemde yüz yıkamaya dahi su bulamayanlara su bulmaya çalışılmak Atatürk'ün ve hükümetlerin bir numaralı sorunu idi. Bu ortamda bozkırın ağaçlandırılmaya çalışılmasını amaç edinen politikalar da geliştirilmişti. Ancak özellikle yabancıların başkenti eğreti bulup İstanbul'u tercih ettikleri de bilinmektedir. Hatta Türk aydınlar için de Ankara taşraydı. Buna rağmen Atatürk pes etmeden Ankara'nın modern bir kent olabilmesi için çaba harcamıştır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Bir Zamanlar Ankara*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005), 22-23.

McNeill'in kasvetli bulunduğu Ankara'ya geldiğinde konakladığı ilk yer Cihan Palas Hotel olmuştur ve kitapta belirtildiğine göre kendisi burada kalan ilk kadın olma özelliğine de sahiptir. Birinci sınıf otel olarak tanımlanan²⁴ Cihan Palas'taki odasını yazar yine eleştirel bir şekilde şöyle tasvir etmiştir:

*"...Dev bir gardırop, çökük şiltesiyle büyük bir demir yatak, boydan boya uzanan kırmızı rengi solmuş Türk halısı, iki koyu kahverenginde içi tıka basa doldurulmuş sandalyesi olan iri bacakları ile ağır tahta bir masa, duvarlardan daha koyu birkaç gölgelik ve eski model bir askılık..."*²⁵

1950'de başkentin birinci sınıf otelindeki bu görünüm, Türkiye'nin konaklama durumunu göstermesi yönünden önemlidir. McNeill, "karanlık lobisi" olan "üç katlı gri bina" dediği bu oteldeki "tek pencere"²⁶ odasında çok fazla kalmamış ve bir apartman dairesine yerleşmiştir. McNeill'in bu evle ilgili hislerinin de çok olumlu olduğunu söyleyemeyiz. Türklerin, özellikle de kadınların yalnız yaşamadıklarını ve bu gerekçeyle kendisinin de ev bulurken zorlandığını anlatan yazar, tuttuğu evi anlatırken de iç açıcı bir manzara çizmemektedir:

*"Soğuk ve kasvetli bir ev... Beton zeminler, kömür dumanıyla lekeli, tavan boyunca paslı bir borunun tuttuğu siyah koca göbekli bir soba. Yıpranmış bir kabloyla asılı çıplak bir ampulden gelen solgun ışık... Sadece minik, çirkin banyoda olan sıcak su..."*²⁷

Apartment görevlisinin eşine temizlettiği iki oda, bir salondan ibaret evinin mutfağında iki brülörlü gaz ocağı olduğunu ve evin balkonunun da bulunduğunu, su kesintisi ile ilgili sıkıntı yaşadığını uzun uzun anlatan McNeill, günlükü 6 Türk lirasına kaldığı otelden de, tuttuğu evden de memnun olmamıştır. Hemen eklemek gerekir bu dönemde Ankara'ya görevli gelen Amerikalılar bazı semtlerde kira rayicini arttırmıştır. Doların 2 lira 82 kuruş olduğu bir dönemde Ankara'da 150-160 lira arasında olan apartman dairelerinin kirası, Amerikalıların tercih ettiği Bahçelievler gibi semtlerde yaklaşık 500 lirayı bulmaktaydı²⁸. Dolayısıyla otel ücretlerinin ve kiraların pahalılığında yakın yazar ve diğer Amerikalı arkadaşları bu pahalılığın da sebebidirler. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın uygulamalarıyla ortaya çıkan ev sıkıntısını gidermek için bu dönemde bir takım tedbirlere başvurulduğunu söylemek gerekir. Örneğin Ankara ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde kira bedellerinin

24 Bu süreçte pek çok otel de başkente gelenler için hizmet vermek üzere açılmıştır. Yine de 1950'lerde Ankara'da çok fazla otel yoktur. Şehrin merkezi durumundaki Ulus'ta 1927'de kurulan Ankara Palas Oteli, Gönç Oteli, Cihan Palas, Yüksel Palas, Modern Palas ve Gül Palas gibi oteller vardır. Bkz. Aysel Yılmaz, "Ankara Bulvar Palas Oteli (1954-1993)", *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm (Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler)*, Koord. Nazmi Kozak (Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları, 2015): 359.

25 McNeill Leicester, 27.

26 McNaill, 26.

27 McNeill Leicester, 71.

28 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, (İstanbul. Doğan Kitap, 2014. 11. Baskı), 458.

dondurulması uygulamasına gidilmiştir. Bu uygulamada ev sahipleri kiracılarla anlaşarak hava parası almışlar ve kira mukavelesini de eski kira bedeli üzerinden yeniden imza etmişlerdir. Bir diğer uygulama ise Ankara'daki Saraçoğlu Evleri'dir. Bu evlere daha sonra pek çok kooperatif eklenmiş, ayrıca Ankara Belediyesi de evsizlere ve dar gelirlilere taksitle Yeni Mahalle'de arsalar dağıtmıştır. Burada yapılacak evlerin plan ve düzenlenmesini de belediye üstlenmiştir ki bugünkü Yenimahalle böylece şekillenmiştir.²⁹ Dolayısıyla yabancıların eleştirdikleri pek çok eksikliğin zaten farkında olan yönetici kadro, bunları ortadan kaldırmak adına Ankara'ya ilk geldiği andan itibaren çalışmalarını sürdürmekteydi. Var olan imkanlarla ve belli bir plan çerçevesinde hareket edilerek bu çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

2.2. Elizabeth McNeill ve Türk Yemekleri

Hatıratından gördüğümüz kadarıyla yurtdışından gelen herkesin beğenisini kazanan Türk yemekleri, McNeill'i de oldukça etkilemiştir. Türk mutfağı ile ilgili ilginç benzetmeler ve yorumlarda bulunan yazarın Ankara'da tattığı ilk lezzet, otele ilk geldiğinde folklorik giysili garson tarafından kalın fincanda sunulmuş çay ile servis edilmiş olan ve "koko" olarak bilinen Hindistan cevizli beze olmuştur. Bu bezeleri zevkle yediğini yazan McNeill, Ankara'daki "sütlü ve şekerli koyu siyah kahve, taze sert sandviç ekmekleri, tereyağı, keçi peyniri ve sulu kayısı reçeli"³⁰ ile hazırlanan ve odasına getirilen ilk kahvaltısını da Cihan Palas Otel'de yapmıştır. Yazarın bir sene içinde tatmış olduğu ve kendisinde iz bıraktığı için hatırasında yer verdiği Türk yemekleri arasında yaprak sarması da bulunmaktadır:

"...Şişman, yeşil sigaralar gibi görünen bir tabak rulo... Üzüm yaprakları pirinç ve etle doldurulmuş 'dölmeler' özellikle üzümler olgunken yapılan ana yemeklerden. İlk yediğimde temkinli bir şekilde bir ısırmıştım..."³¹

McNeill, Türk yemeklerini beğenmekle birlikte kendi damak tadına uygun yiyecekleri de aramıştır. Bu konuda JAMMAT Binasının bodrum katında bulunan ve "PX" (post exchange) denilen askeri kantinden faydalanmıştır. İlk olarak bölüm şefi Alex Oleanski tarafından kendisine tanıtılan askeri kantinle ilgili izlenim şöyledir:

"...Birleşik Devletlerden gelmiş gıda kavanozlarının stoklandığı raf sıralarının olduğu çok büyük bir odada fıstık ezmesi ve krakerler, reçeller, jöleler, sebze ve meyve konserveli çorbalar var. Türk sütü pastörize edilmediğinden süt tozu ve margarin de var. Kahve, çay ve kahvaltılık mısır gevreği... Kışın olan yerel taze et kötü değil, ama yazın risk almamalı. Türklerde dondurup saklama nadirdir. Şarap ve likör rafları tarafına yürüdük, yazarkasada

29 Hasene Ilgaz, *Atatürk'e 100. Yıl Armağanı*, (İstanbul. Boğaziçi Yayınları, 1981), 45.

30 McNeill Leicester, 35.

31 McNeill Leicester, 43.

tutulan sigaralardan bir paket Marlboro sipariş verdim³² ve on sent ödedim. PX'teki konserve Danimarka jambonlarını Ankara'da bulmak Müslümanlar domuz yemediği için oldukça zor. Tatlı için beyaz üzüm, ayrıca mükemmel kavunlar var. Türkler Christmas'a kadar onları nasıl taze tutacaklarını bilirler. Meyveler burada favori tatlılardır, hem taze hem kurutulmuş meyve kompostoları... ”³³

Oleanski tarafından Elizabeth McNeill'e ikram edilen bir diğer Türk lezzeti de kahve olmuştur ki hatıratan anladığımızı göre Amerikalıların gözünde Türk kahvesi oldukça sert bir içecektir. Onların ifadesiyle süt ve şekerin kahvenin içinde gelmesini, yani karıştırılarak pişirilip servis edilmesini ilginç bulan JAMMAT çalışanları, güçlü bir kahve olduğu için sütle yahut süt tozu ile içmeyi tercih etmişlerdir. “Üstüne yakışmamış yeşil kış üniformalı bir asker” tarafından servis edilen Türk kahvesinin yanında ikram edilen acıbadem kurabiyesini de oldukça beğenen McNeill'e Oleanski'nin tavsiye ettiği bir diğer tatlı aslında Türk Mutfağına ait olmayan “*fil kulağı*” olmuştur. McNeill, en sevdiği tatlıyı ise bal ile ezilmiş susamdan yapıldığını yazdığı helva olarak göstermiştir. Sonrasında da sıkça bahsettiği ve “*harika Türk makaronları*”³⁴ dediği acıbadem kurabiyesinin 1950'lerde Türk kahvesinin yanında sunulduğu kitaptan anlaşılmaktadır. Ayrıca kahvenin yanında su getirilmesi de McNeill'i oldukça etkilemiştir. Ancak yazar sıcak çikolata gibi Türkiye'ye has olmayan içecekleri de özellikle görevi başındayken tüketmiştir. Genelde PX'ten alışveriş yapan McNeill, alışveriş filesi için “*kenevir alışveriş çantası*” ifadesini kullanmış, dışarıdan alışverişi ise tercih etmemiştir:

“Kafasındaki ahşap bir tepside çörek şeklinde ekmek sunan bir sokak satıcısı önümde durdu. Açtım ama pis elleri ve kirli tırnakları beni vazgeçirdi. Gülümsedim, başımı salladım ve etrafta dolaşım... Kir bulaşmış pencerelerin arkasında bir sarhoş, mallarını sergiliyordu. Kirlenmiş bakır pişirme kaplarından oluşan bir yığın, yeri küçük gazyığı sobalarıyla paylaşmıştı. Koyu renklerde el örgüsü kazaklar kirli pencerenin arkasına uzanmıştı. Markette havuç ve lahanalar, sarımsak, soğan ve duvarda asılı bir tel sepette iki yumurta vardı. Bir izleyici tarafından silinen pencerelerdeki yuvarlak bir noktadan fırında sadece birkaç pembe ve sarı soğuk tart olduğunu görebiliyordum.”³⁵

Görülebileceği üzere hatıratta kullanılan üslup Türkleri ve yaşam koşullarını tenkit eden bir mahiyettedir. McNeill'in ifadelerinden temizlik gerekçesiyle PX haricindeki yerlerden alışveriş yapmadığını ancak özellikle akşam yemeklerini dışarıda yediğini öğrenmekteyiz. Yazar, “*yalnız genç bir kadının tek başına yemek yiyebileceği tek yer*”³⁶ olarak kendisine tavsiye

32 O dönemde Türkiye'de Amerikan sigarasını sadece Amerikalılar ve kordiplomatik mensupları kullanabilirdi. Satışı yasak olmasına rağmen Amerikan sigarası kullanan Türkler vardı ki bunların kaçak olduğunu ve hatta Amerikalıların sigara karaborsacılığı yaptığını söyleyebiliriz. Bkz. Öymen, *Değişim Yılları*, 192.

33 McNeill Leicester, 42-44.

34 McNeill Leicester, 54.

35 McNeill Leicester, 30.

36 McNeill Leicester, 31.

edilen Karpiç'e³⁷ oldukça sık gitmiştir. Hatta McNeill'in "diplomat ve nazırlara, tüccarlara, turistlere" sıkça rastlanan³⁸ Karpiç haricinde dışarı ile temasının fazla olmadığını söyleyebiliriz. Eğer bu şekilde geçirmesi gereken zamanlar olursa da "dışarıdan" insanlarla çok fazla temasa geçmeyen Elizabeth McNeill ve diğer JAMMAT'ta görevli kadınlara, özellikle Komünist ülke erkeklerinin hedefinde oldukları hatırlatılarak Rus erkeklerle görüşmeleri de yasaklanmıştır. Bunun için sunulan gerekçe ise sekreter dahi olsalar çok fazla bilgi sahibi olmalarıdır ki bu bilgilerin karşı tarafa geçmesinin sorun yaratabilecek boyutlarda olabileceğinden yana tedirginlik yaşamaktadırlar. McNeill'in görüştüğü kişiler arasında Amerikalı olmayanlar da vardır. Bu kişilerden biri JAMMAT'ta tercümanlık yapan ve Türk subayı olan Ali'dir ki onun da gerçek isminin bu olduğu noktasında tereddütte kalmak gerekmektedir. Hatıratı soyadı verilmeyen Ali'ye yönelik olarak yazarın olumsuz hisleri pek görülmemekle birlikte askerler hakkında fikirlerinin çok pozitif olmadığını söylemek gerekir.

2.3. Elizabeth McNeill'in Gözünden Türk Askeri

McNeill'e Türk askeri ile ilgili bilgi veren ilk kişi JAMMAT'taki şefi Oleanski olmuştur:

*"...Bir düşmanı zapt etmek için yol boyu dikenli tel kesmek ve boğazına bir süngü bastırmak gibi şeyler yapan Türk askerlerinin büyük, parlak, siyah ve beyaz fotoğraflarının olduğu birkaç sayfayı açtı. Bir diğer fotoğraf yukarı doğru duran tüfekleriyle açık cipten atlayan askerleri göstermekteydi. Başlığı okudu: 'Mezun oldukları sırada, genç subaylar, saatte 30 mil hızla hareket eden bir araçtan atlayıp dik durabilirlerdi.' Diğer büyük bir fotoğraf gerilla savaşı için düşman hattı gerisine paraşütle atlamaya hazırlanan subayları gösteriyordu. Liderlerin paraşütcülük konusunda eğitildiği ve paraşütlerini nasıl saracağını öğrendiği yazıyordu. Oleanski durdu ve fotoğrafı düzeltti: 'Türkçeye çevrilen ve basılan yerel gazeteler için makalelerle birlikte bu fotoğrafları gönderdik. Türkler her zaman iyi savaşçılar olarak bilinmektedirler. Onlar modern bir savaş gücü haline getirmekte yardım ettiğimiz için bize minnettarlar...'"*³⁹

Yardım noktasında oldukça tepkili olan ve hatıratının pek çok yerinde kendi fakirimize yardım etmektense Türklere silah alacak para yardımı yapıyoruz diyen McNeill'in Türk askeri için yorumu da Amerikalıların klasik bakış açısını yansıtmaktan öteye geçmemektedir:

37 "1928 yılında Atatürk'ün isteği ile bir Rus göçmeni olan ve "baba" olarak adlandırılan Karpiç'e Taşhan'ın avlusunda bir lokanta açtırılmış ve Ankara ilk kez örtüleri, peçeteleri ve çatal-bıçağı her serviste değişen bir lokantaya sahip olmuştur. Karpiç açıldıktan bir süre sonra Millet Bahçesi'nin bir kısmına yapılan Şehir Çarşısı'na taşınmış, 1953 yılına dek burada hizmet vermiştir." Bkz. Adile Nuray Bayraktar, "Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekanlar", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2016): 70. George Karpovitch'in 1953'te ölümünden sonra bir süre yeğeni tarafından işletilen mekan, 1962'de kapanmıştır. Bkz. Necati Tonga, "Ankara Tarihine Damga Vurmuş Bir Edebiyat Mahfili: Karpiç Şehir Lokantası", *Türkiye Notları Fikir, Tarih, Kültür: Ankara Terkip Arayışından Beton Yığınuna*, 4, (Nisan-Mayıs 2019): 27.

38 "Sabah Memleketi", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1934, 3.

39 McNeill Leicester, 40.

“Temizliğe ihtiyacı olan ucuz, perişan üniformaları ve tamire ihtiyacı olan çizmeleriyle askerler her yerde, bana yabancı bir kadın görmemiş olan köy halkı gibi boş gözle baktılar.”⁴⁰

JAMMAT’taki tercümanlarının Türk subaylar olduğunu ifade eden Elizabeth McNeill’in en fazla iletişim halinde bulunduğu subay yukarıda da belirtildiği üzere Yale Üniversitesi mezunu olan Ali’dir. (Kitapta geçen Türklerin soyadlarına yer verilmemiştir.) Ali ile görüşmekle birlikte McNeill, Türkleri ve Türkiye’ye karşı tavrını negatif yönde sergilemeyi bir sene boyunca devam ettirmiştir. Öte yandan Türklerin de kendilerini istemediğini kitapta fark ettiren McNeill bununla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“...İki yıldır burada bulunmamıza ve on dört Türk kentinde küçük askeri üslere sahip olmamıza rağmen hala varlığımızdan şüpheleniyorlar. Burada büyük bir Amerikan askeri üssü inşa etmeyi planlamak için onların iyi taraflarında kalmak zorundayız... Bu kadarını Türkiye’ye harcarsak, Kore’deki savaşa ne kadar para harcıyoruz? Gerçekten zengin olmalıyız...”⁴¹

McNeill’in Amerika’nın Türkiye’yi askeri ve ekonomik yönden desteklemesine duyduğu tepki, Türklerin *“bunca şeye rağmen kıymet bilmemelerini” düşünmesi* ile daha da perçinlenmiştir. Temelde kendi ülkesinin menfaati için Türkiye’de olan Amerikan personeli, bu kısmı görmezden gelerek Türklere oldukça eleştirel yaklaşmıştır. Oysaki daha erken dönemde Ankara’ya gelen bir diğer yabancı görevlinin ekonomik yapıyla ilgili düşüncelerinde Türkiye’nin kendi kendine yetebilirliğinin öne çıkarıldığını görmekteyiz. Kuruluşundaki acemilik dönemini çabuk bir şekilde atlatıp onuncu yılı dolmadan milli ekonomisini önemli ölçüde gerçekleştiren Türkiye’nin devlet tekerciliğinden ayrı *“sahip olmadığı parayı harcama”* düsturu ve uluslararası kredi sarmalından uzak durabilme kararlılığı öne çıkarılmıştır.⁴² Oysaki ABD, bölgeyi kontrol altında tutabilme ve gerektiğinde müdahale edebilme arzusunda ve bu doğrultuda Türkiye’de üs kurmaya dair hedefinin olduğu malumdur. McNeill’in de belirttiği üzere bu topraklarda büyük bir Amerikan üssü yapılmalıdır. Nitekim Amerika bu isteğine 1951’de⁴³ kavuşmuştur.

Esasen Müttefiklerin 1943 senesi itibarıyla Türkiye’nin savaşa girmesinden ziyade, kurulacak üslerle destek olmasını gündeme taşınması üzerine ABD Türkiye ile iletişimini artırmıştır. Ancak Türkiye’yi bu konuda ikna etmenin mümkün olmadığını görmekteyiz. Bunun üzerine ne Türkiye’ye ne de Müttefiklere haber verilmeden 1943’te ABD elçisinin Adana’daki yazlık

40 McNeill Leicester, 30.

41 McNeill Leicester, 226-227.

42 Necip Azakoğlu, *1930’larda Ankara-Avusturya Büyükelçisi’nin Gözüyle Norbert Von Bischoff*, (İstanbul. Tarihçi Kitabevi, 2015), 183-184.

43 1951, 1200’den fazla personeli ile JAMMAT’ın dünyanın en büyük Amerikan askeri misyonu haline geldiği sene olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Bkz. Celep, 40.

evi, OSS (Office of Strategic Services)⁴⁴ tarafından üs haline getirilmiştir.⁴⁵ 28 Ağustos 1952’de imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokol ile ülkesinde askeri karargah kurulmasını kabul eden Türkiye’de⁴⁶ 1951’de inşası başlayan İncirlik Üssü, 1954’te de kullanıma açılmıştır.⁴⁷ Sonraki yıllarda oldukça eleştirilen bu gelişme, 1950’de Amerika’nın Türkiye’ye gönderdiği görevlisi McNeill’in kitabına da yansımış ve yukarıda da verildiği üzere bu üssün gerçekleşmesi için iyi göründüklerini, para harcadıklarını söylemekten de çekinmemiştir. Tüm bunlara karşın Türklerin kendilerine kuşku ile yaklaşmasına da anlam veremeyen McNeill, kendilerine yönelik bu bakışın sebebini de açıkça ifade etmemekle birlikte, ima yoluyla Atatürk’e bağlamıştır. Elizabeth McNeill, kendisiyle ilgili birçok kitap okuduğu Atatürk’ün Türk halkına öğüdünü hatırasında aktarmıştır:

“...Kendinizi koruyun, fakat Batı’dan gelişmiş bir insan için vazgeçilmez olan şeyin ne olduğunu öğrenin. Bilimin ve yeni fikirlerin hayatlarınıza girmesine izin verin. Eğer bunu yapmazsanız sizi yok ederler...”⁴⁸

Sonuç

“1920 yılına kadar uzun saçlı beyaz ‘Angora’ tavşanı ve çamur kulübeleriyle (kerpiç evlerden bahsediyor olsa gerek) bilinen çorak platodan beton binalarla yapılandırılan başkente dönüşen” Ankara’yı, Türkiye’den ayrılma zamanı gelene değin beğenmeyen Elizabeth McNeill-Leicester, kaldığı bir yıl boyunca Anadolu insanını her yönüyle tenkit etmekten de geri kalmamıştır. Gönüllü katıldığı JAMMAT’tan dolayı mecburi ikamet olarak geldiği Ankara’dan sonra yazarın görev yeri İran olmuştur. Ankara’da “gizliliğini koruyabilmiş olması” sebebiyle (kitaptan Elizabeth McNeill’in kendisini Ankara’da, JAMMAT’ta çalışan görevliler de dahil, “Bette” olarak tanıttığını görebilmekteyiz.) kendisine hayran kalan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından İran Masasına istihdam edilmiştir. Genel olarak olumsuz ifadelerle ve eleştirel bir gözle Türkiye’ye yaklaşan McNeill’in Türk topraklarında bulunma sebebini “kendi ülkemiz için” sözleriyle sıklıkla belirttiği görülmektedir.

Yazarın bu fikrinden hareketle ABD’nin İkinci Dünya Savaşı esnasında başlayarak kendi menfaatleri için Türkiye’yi yanında tuttuğunu, bölgeye gönderilen görevlileriyle bilgi biriktirme

44 The Office of Strategic Services (OSS), 13 Haziran 1942’de kurulmuştur. “Modern savaşta istihbarat ve gizli operasyonların stratejik önemini yansıtan” OSS, 1 Ekim 1945’e kadar faaliyet göstermiştir. OSS, kapsamında farklılıklar olmakla beraber önce (CIG) Central Intelligence Group, ardından Central Intelligence Agency (CIA) olarak bugüne değin varlığını sürdürmüştür. Bkz. “What Was OSS?”, Central Intelligence Agency, erişim 3 Mart 2020, <https://www.cia.gov/library/publications/intelligence-history/oss/>

45 Selin Muzaffer Bölme, *ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*, (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010): 179-184.

46 *Resmi Gazete*, Sayı: 8663, Kanun No: 6375, 20 Mart 1954: 8727-8737. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, (Ankara. TTK Basımevi, 1991), 223-230.

47 Bölme, *ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*, 229, 248.

48 McNeill Leicester, 55.

faaliyetleri içine girdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu gayretinde başarıya ulaşmış olduğunu da tarih bize göstermektedir. 1943 itibariyle Türk topraklarına askeri üs kurma planları yapan ve bunu gerçekleştiren ABD; SSCB'nin 1945 başından beri notalar vererek tedirginlik yaşamasına yol açtığı Türkiye'nin zorlu sürecinden istifade etmiştir. Sovyet Rusya'ya karşı Amerika merkezli Batı Bloğuna yaklaşan ve gerek iç gerekse dış politikasını bu yönden uygulamaya koyan Türkiye'nin dost olarak nitelendirdiği Amerikalıların kendine yönelik bakış açısından bir kesiti bu kitapta okuyabilmek mümkün. McNeill'in hatıratından 1949'un ekim ayından 1950 sonuna değin Ankara'nın tasviri, yazarın yanlı yaklaşımı bir yana bırakılarak, incelenelmelidir. Az gelişmişliğine vurgu yapılan Ankara'nın aradan geçen zaman zarfında ne denli geliştiğini ve modernleştiğini görmek için önemli ayrıntıların verildiği bu anı-kitaptaki bilgiler, şehir tarihçiliğine ve Türkiye'de siyasal değişimin de yaşandığı 1950 senesinde başkentin toplum yapısına katkısı düşünülerek makale halinde sunulmak istenmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Ele Alınan Hatırat

MCNEILL-LEICESTER, Elizabeth. *Memories of 1950 in Ankara, Turkey*, USA: Xlibris, 2009.

Resmi Belgeler

Ayın Tarihi, Mart 1950.

“Recommend for Assistance to Greece and Turkey” (Address of the President of the United States Delivered Before a Joint Session of the Senate and the House of Representatives, Recommending Assistance to Greece and Turkey), *House of Representatives*, 80th Congress 1st Session, Document No. 171.

Resmi Gazete, Kanun No: 5596, S: 7460, 18116-18117, 18 Mart 1950.

Resmi Gazete, Kanun No: 6375, S: 8663, 8727-8737, 20 Mart 1954.

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, C. XXV, 63. Birleşim, 13 Mart 1950.

Tetkik Eserler

ARCAYÜREK, Cüneyt. *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005.

ARMAOĞLU, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1991.

ASLAN, Ömer. *U.S. Involvement in Military Coups D'état in Turkey and Pakistan During the Cold War: Between Conspiracy and Reality*. Doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2016.

- AZAKOĞLU, Necip. *1930'larda Ankara-Avusturya Büyükelçisi'nin Gözüyle Norbert Von Bischoff*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015.
- BAYRAKTAR, Adile Nuray. "Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekanlar", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4/ 1, (2016): 67-80.
- BÖLME, Selin Muzaffer. *ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- CELEP, Barış. *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- ILGAZ, Hasene. *Atatürk'e 100. Yıl Armağanı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981.
- MUNSON, Howard Adelbert. *The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954*. Phd Dissertation, Washington State University Department of History, 2012.
- ÖYMEN, Altan. *Değişim Yılları*, 11. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- REARDEN, Steven L. *History of the Office of the Secretary of Defense, The Formative Years 1947-1950*, Washington: U.S. Government Printing Office, 1984.
- SANDER, Oral. "Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34/ 1, (1979): 63-86.
- SATTERTHWAITE, Joseph C. "The Truman Doctrine: Turkey", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, America and the Middle East içinde, 401, 74-84. Sage Publications Inc., May 1972.
- TONGA, Necati. "Ankara Tarihine Damga Vurmuş Bir Edebiyat Mahfili: Karpiç Şehir Lokantası", *Türkiye Notları Fikir, Tarih, Kültür: Ankara Terkip Arayışından Beton Yığımına*, 4, 24-28. Nisan-Mayıs 2019.
- TRUMAN, S. H. *Hatıralarım*, Çeviren Cihad Baban. Semih Tuğrul, Ankara: Ulusal Basımevi, 1968.
- UYAR Mesut, Serhat Güvenç. "One Battle and Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunu-ri in November 1950", *The Journal of Military History*, 80, (October 2016): 1117-1147.
- ÜNAL, Selda Gülcan. "Kentsel Kamusal Mekanların Dönüşümü: Ankara Atatürk Bulvarı", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı*, 1, 285-304. 2015.
- WEISBAND, Edward. *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, 3. Cilt. İstanbul: Cumhuriyet Kitaplığı, 2000.
- YILMAZ, Aysel. "Ankara Bulvarı Palas Otel (1954-1993)", *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm (Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler)*. Koordinatör Nazmi Kozak. 359-359, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.

Sürelî Yayınlar

- "Amerikan Kurmay Başkanı Ankara'da.", *Akşam*, 27 Mart 1950, s. 2.
- "Gl. Collins Askeri Birlikleri Teftiş Etti.", *Akşam*, 28 Mart 1950, s. 2.
- "Sabah Memleketi.", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1934, s. 3.
- "Amerikan Kara Orduları Başkanının Demeci.", *Cumhuriyet*, 28 Mart 1950, s. 1-3.
- "Amerika Kurmay Başkanı Ankara'da.", *Zafer*, 27 Mart 1950, s. 1-6.
- "Türkiye Bir Harpte Yalnız Kalmaz.", *Zafer*, 28 Mart 1950, s. 2.

Elektronik Kaynaklar

World War II Database. “Arlington Hall”. Erişim 25 Şubat 2018.

https://ww2db.com/facility/Arlington_Hall/.

Central Intelligence Agency. “What Was OSS?”. Erişim 3 Mart 2020.

<https://www.cia.gov/library/publications/intelligence-history/oss/>.